

С.М. Рустемова*, PhD докторанты¹

А.А. Жақупов, PhD, доцент¹

А.Т.Тлеубаева, PhD, доцент¹

Г.К. Байгабулова, э.ғ.к., профессор¹

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: sabiruwa1986@mail.ru

ТАРИХИ-МӘДЕНИ ТУРИЗМ АРҚЫЛЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ҚАРҚЫНЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ

Зерттеу Абай өңірінің тарихи-мәдени әлеуетін туризмді дамыту факторы ретінде пайдалану және оны жетілдіру бойынша ұсыныстарды талдауға арналған. Зерттеу барысында Абай өңірі бойынша ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды және өлкенің тарихи және мәдени ескерткіштеріне талдау жасалды. Бұл осы аумақтағы тарихи-мәдени туризмді қалыптастыратын және дамытуға ықпал ететін негізгі аспектілерді анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері қарастырылып отырған аймақтағы тарихи-мәдени туризмнің қалыптасуы мен дамуындағы әлеуметтік-экономикалық және басқа да факторлардың маңыздылығын растайды.

Туризм индустриясы тарихи-мәдени ресурстарды пайдалану негізінде еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуын анықтайтын ел экономикасының бір бөлігі болып табылады. Бүгінгі таңда Қазақстанда туризмді дамыту және туристік бизнесті жетілдіру стратегиясы бойынша ауқымды жұмыстар атқарылуда. Туризмнің тұрақты және әлеуметтік дамуы мәселелері Қазақстан Республикасының бүкіл тарихи дамуында өзекті болып табылады.

Мақалада аймақтың тарихи-мәдени мұралары, ескерткіштері мен мәдени құндылықтары зерттеліп, олардың аймақтағы туризмді дамытудағы рөлі қарастырылады. Зерттеу нәтижелері тарихи-мәдени туризмнің болашақта дамуын болжауға көмектеседі және аймақтың экономикалық үлесін бағалауға мүмкіндік береді. Зерттеуде SWOT, PEST талдау және салыстырмалы талдау әдістерін қолдану Абай облысы аймағындағы туризмді дамытудың перспективалық аспектілерін анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: туризм, рекреация, этнографиялық туризм, мәдени туризм, киелі жерлер туризмі, танымдық туризм, тарихи-мәдени мұралар.

Ключевые слова: туризм, рекреация, этнографический туризм, культурный туризм, сакральный туризм, историческое и культурное наследие.

Keywords: tourism, recreation, ethnographic tourism, cultural tourism, sacred tourism, cognitive tourism, historical and cultural heritage.

JEL classifications: R11, Z32, Z38

Кіріспе. Президентіміздің Қазақстан халқына Жолдауында ел экономикасының басымды бағыттарының бірі ретінде туризмді дамыту қажеттілігін ерекше атап өткен болатын.

Туризм экономиканың, мемлекет пен қоғам дамуының маңызды факторы болып табылады. Туризмді дұрыс жолға қоя білу, қыруар пайда табуға жол ашады. Қазақстан туризмін экономиканың басымдылыққа ие саласы ретінде қарастыруға болады. Республикада туризмді, оның ішінде аймақтық туризмді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары қабылдануда. Шетел тәжірибесінен белгілі болғандай, егер мемлекет тарапынан дұрыс және тиімді саясат жүргізілетін болса, туризм өзін-өзі қамтамасыз ететін және де бұл нарықтың белгілі бір дәрежеде дамуына әкелетін жүйеге айналады. Қазіргі кезде қоғамның рекреациялық іс-әрекетке назары ауып отыр. Бұл құбылыс қызмет көрсету көлемінің кеңеюіне, халықтың білім деңгейінің көтерілуіне және халықтың материалды жағдайының жақсаруына байланысты көптеген дамыған индустриалды мемлекеттерде жүріп жатыр.

Қазіргі таңдағы еңбек түрінің өзгерісі, адамның жүйке жүйесіне әсер ететін қысымның көбеюі, қоршаған орта экологиясының бұзылуы, адамның физикалық және рухани күш-қуатын қалпына келтіруге деген қажеттілігінің өсуі және бос уақыттың болуы жергілікті тұратын жерден тыс рекреациялық іс-әрекетпен айналысатын халықтың санының өсуіне әсерін тигізеді. Осыған орай

қазіргі кезде маңызды мәселелердің бірі – халықтың демалуына жағдай жасау, аймақтық туризмді дамыту болып табылады.

Аймақ ішіндегі мәдени факторлардың дамуы туристік ағымдарды тарту үшін ресурстарды кеңейту құралы болып табылады. Көптеген елдерде туризм мәдени қатынастар саясатына кіреді. Мәдени даму деңгейі туристік нарықтағы нақты аймақтың жағымды имиджін құру үшін қолданыла алады. Мәдениеттің элементтері мен факторлары жердің туристік мүмкіндіктері туралы ақпараттарды үйлестіру каналдары бола алады.

Туристік мақсаттар үшін аумақтың ресурстық әлеуетін анықтау ондағы тарихи-мәдени турларды ұйымдастыру, мұнда бар тарихи-мәдени туристік ресурстардың қасиеттерін бағалау қажет. Бұл жағдайда келесі қасиеттер ерекше ерекшеленеді:

1. Мәдени-тарихи рекреациялық кешендердің ажарлығы немесе тартымдылығы;
2. Тарихи-мәдени туристік ресурстардың сыйымдылығы;
3. Ресурстардың сенімділігі немесе мүлтсіздігі, рекреациялық жүктемелер, пайдалану мүмкіндіктері турларды ұйымдастыруға арналған ресурс [1].

Зерттеу әдістері. Абай облысындағы туризмнің әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен даму перспективаларын кешенді зерттеу сандық материалдардағы заңдылықтарды зерттеуге, нақтылауға және анықтауға бағытталған статистикалық деректерді талдау әдісімен жүргізілді. Мәдени туризмнің даму көрсеткіштері зерттеуі (1 сурет) диаграмма түрінде көрсетілді. Абай облысының тарихи-мәдени ескерткіштеріне зерттеу мен талдау жұмыстары, облыстағы мәдени туризмнің даму жағдайы мен болашағы (1,2,3,4) кестелерде баяндалған. Аймақтың тарихи-мәдени туристік потенциалының дамуы көрсеткіштерін зерттеу. Аймақтағы тарихи-мәдени туризм ресурстары деректерін зерттеп талдау.

Әдебиеттік шолу. Мақаланы орындау барысында көптеген отандық және шетел ғалымдарының еңбектері мен тұжырымдарына зерттеу жұмыстары жасалынды. Мақалада Ю. Исаков, Б. Иманбекова, А. Бейсембинова, А. Молдғалиева, З. Абишева, Н. Усенов және Л. Давидтың [1] ғылыми еңбектерінде Қазақстандағы туристік-өлкетану қызметінің тиімділігі айтылса, А.А. Жакуповтың [2] еңбегінде экскурсия ұйымдастырудың қазіргі заманға сай әдістерімен тәсілдері, экскурсиялық материалдарды құрастыру әдістемесі қарастырылған.

Қазақстандағы этнографиялық туризмді дамыту мәселелері Т.В. Имангулова, М.А. Прокофьева, А.А. Жакуповтың [3] еңбектерінде берілсе, сонымен қатар Абай облысы бойынша С.М. Рустемова мен А.А. Жакуповтың [4], туризмнің ел экономикасында алатын орны мен маңыздылығы Қазақстан Республикасының 2019-2025 жылдарға арналған туристік саланы дамытудың мемлекеттік бағдарламасында [5] дәлелденген, ал туристік дестинациялардың этногеографиялық ерекшеліктері жайлы А.В. Любичанковский зерттеуінде [6] баяндалған, Абай облысының мәдени-тарихи ресурстарының маңыздылығы мен даму мәселелері Л.М. Шаяхметова еңбегінде [9] көрсетілген.

Негізгі бөлім. Абай облысы – 2022 жылы құрылған Қазақстанның шығысындағы облысы, әкімшілік орталығы – Семей қаласы. Қазақстанның рухани астанасы атанған Семей - Абай, Шәкірім, Мұхтардай ұлыларды дүниеге әкелген мекен. Семей топырағында Алаш автономиясының негізі қаланған, азаттыққа ұмтылған ұлттық идеологиялар туындаған қасиетті жер. Абай облысында туризмді бірнеше түрі бойынша жетілдіруге мүмкіндік бар екенін байқауға болады. Соның ішінде ең негізгі үш түріне тоқталатын болсақ, олар - табиғи-рекреациялық (экологиялық), тарихи-археологиялық (тарихи) және мәдени туризм. Облыста табиғи-рекреациялық нысандарға Тарбағатай, Алакөл қорығын жатқызуға болады. Туризмді дамыту бойынша негізгі бағыттары: мәдени; тарихи; экскурсиялық; жағажай демалысы, сауықтыру [2].

Абай облысы оңтүстігінде Жетісу, солтүстік-батысында Павлодар, батысында Қарағанды, солтүстік-шығысында Шығыс Қазақстан облыстарымен, оңтүстік-шығысында Қытай Халық Республикасымен, солтүстігінде Ресей Федерациясымен шектеседі. Семей өлкесінің алтын алқасы қарт Ертіс пен гаухар тәжі Тарбағатай тауы, асыл жүзігі Алакөлдің жағасы мен қойнауы тұнған тарих. Қойнауы қазынаға толы осынау өлке қаншама тарих сырын бүгіп жатыр. Мұнда мыңжылдықтар ізі петроглифтер, үйсін-сақ дәуірінің ескерткіштері бар. Өзірге әуесқой этнографтар мен жергілікті тұрғындар ғана көне жәдігерлерді суретке түсіріп зерттеп жатыр. Жер қойнауынан тарихты аршып, тастағы таңбаны тану – бүгінгі біздердің еншіміздегі парыз, сондықтан да маңызды дүниелерді тарихшылар мен археологтар зерттесе екен дейміз.

Семей өңірі облыс мәртебесіне ие болып, ұлы философ, ақын, ағартушы Абай Құнанбаевтың есімімен аталады. Оның таланты мен ұлылығы бүкіл әлемге белгілі, Берлинде, Мәскеуде және басқа да астаналарда Абайға арналған ескерткіштер бар. Қазақстанның ғылыми қауымдастығының арқасында дүние жүзінің түрлі университеттерінде ақынның есімін алып, шетел студенттері мен ұстаздарын мәдениетімізбен таныстыратын оқу кабинеттері мен мәдени орталықтар ашылып жатыр. Аймақтың мәртебесінің өзгеруімен кейбір елдерде іс жүзінде бюджетті асыраушы болып табылатын туризмнің де дамуы күтілуде. Біз туралы не? Ұлы ақынның туған жеріне келген қонақтарға не ұсына аламыз? Біз осы зерттеу барысында Абай облысының тарихи-мәдени, киелі және этнографиялық туризм мекені екенін айғақтайтын боламыз.

Нәтижелер мен талқылау. Мәдени туризмнің ең негізгі бөлшегі ретінде тарихи-мәдени құндылықтарды алсақ, яғни тарихи-мәдени құндылықтар кезең кезеңмен жинақталған, өткен ғасырлардағы адамгершілікті және рухани тәжірибе алынады. Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы 21 наурызындағы N 279 Жарлығы және «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 2 шілдедегі Заңының 27-бабына және Ескерткіштер мен тарихи және Мемлекеттік маңызы бар объектілерге тізім жасалған, ескерткіштерді қаржылай сақтау туралы құқықтық алғышарттар құрады, соның ішінде табиғи және антропогендік тегі бар тәуекелдік факторларын анықтауға болады [1].

Елімізде мәдени құндылықтар саласында саясаттың құқықтық негіздерін жетілдіру саясаты 2003 ж. осы салада позитивті өзгерістер негізінде жүргізілді. Осыған орай маңызды шара ретінде 2003 ж. 17 қазанда ЮНЕСКО бас конференциясында материалды емес мәдени құндылықты сақтау туралы Конвенциясын айтуға болады, осыған орай келесідей материалды емес мәдени құндылықтардың негізгі категорияларын атауға болады: ауызша дәстүрлер және жеткізу өнері, соның ішінде сөйлеу; орындаушылық өнер; салттар, әдет-ғұрыптар, мейрамдар; табиғат және ғаламға қатысты білімдер мен әдеп-ғұрыптар; дәстүрлі қолөнермен байланысты білімдер мен дағдылар [3].

2003 ж. «ЮНЕСКОның материалды емес мәдени құндылықтарының шедеврлар тізімі» 47 позициямен аяқталды. Туризм мен мәдениеттің өзара байланысы анық: туризмнің бес негізгі мотивтерінің (таным, коммуникация, емдеу және сауықтыру, әлеуметтік престиж) барлығы мәдени элементті өзіне кірістіреді. Сондай-ақ, туризмнің дамуында мәдени институттардың үлесі үлкен, және оларға сай келесілерді қамтамасыз етуге мүмкіндік болады:

- басқа елде, қалада, ауданда өмір сүретін адамдардың басқа мәдени контекстіне кіру, яғни әсерлермен бөлісу;

- туристік қызметті құрайтын қанық интеллектуальды-ақпараттық негіз;

- ойын-сауық-релаксациялық эффект;

- әлеуметтік –престижді қажеттіліктерді қанағаттандыру, мүгедектердің тұтынушылық мінез-құлқы арнаулы әлеуметтік топтардың қажеттіліктер нормасымен сәйкес келуі, сондықтан, туристің әлеуметтік статусын арттыру болып табылады;

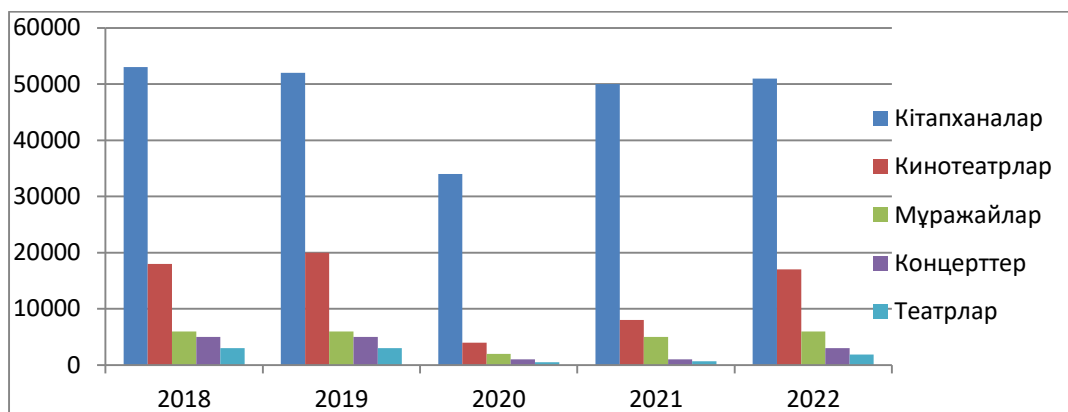
- түрлі мәдени іс-шараларда – фестивальдерде, мерекелерде, және т.б. түрлі адамдармен кездесудің және қарым-қатынастың мүмкіндігі, ол туризмді тұлғааралық контактілер жүйесі ретінде іске асыруға мүмкіндік береді.

Осылай талдағанда мәдениетті бір жағынан ескерткіштер, қолөнер туындылары, материалды заттар және т.б. қарастыруға болады, ал екінші жағынан мәдени туризм коммуникация ретінде ұсынылады. Сондықтан, мәдениет әлемнің көптеген елдерінде негізгі ресурс болып табылады [4].

Елімізде пандемиядан кейін барлық шектеу шараларын толығымен алып тастауға байланысты барлық мәдениет мекемелеріне келу мен қатысудың және өткізілген іс-шаралардың өткізілу көрсеткіші артты.

2021 жылы цирктерге келушілер саны едәуір өсті, 6 еседен астам, театрлар мен концерттік ұйымдарға келушілер саны 2,3 есе өсті, киносеанстарға келушілер саны екі есе өсті, ойын-сауық және демалыс саябақтарына келушілер саны 34,1%-ға, хайуанаттар бағына келушілер саны 28,1%-ға және мұражайларға келушілер саны 19,1% - ға өскен [4].

2022 жылы демалыс және ойын-сауық саябақтарында өткізілетін іс-шаралар саны 4,4 есеге, цирк қойылымдарының саны 2,2 есеге, сондай-ақ концерттік (1,7 есеге), мәдени-демалыс ұйымдары мен театрларда өткізілген іс-шаралар саны 42,3%-ға ұлғайды (сурет 1). Еліміздегі тарихи-мәдени туризм маңыздылығын келесі диаграмма көрсеткіші арқылы бағалауға болады [5].

1-сурет - Мәдени мекемелерге бару көрсеткіш диаграммасы (мың. келушілер)

**[7,8] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған*

Қазіргі таңда жылдан жылға Абай облысына шетелдік туристер топтарының, оқушылар мен студенттердің назары көптеп аударып келеді, әсіресе оқу орындары экскурсияларды ұйымдастырып, мұғалімдер өз оқушыларыны туристік маршруттарды ұсынып қызықтырған жағдайда. Ұлттық реңкпен танысу және мұражай кешендерін, сондай-ақ жергілікті қасиетті орындарды аралау үшін Абай өңірін көбірек таңдайтын туристерді тарту үшін инфрақұрылым – бірінші кезекте жолдар, тамақтану орындары кеңейтілуде. Абай облысының Өңірлік коммуникациялар қызметінде өткен баспасөз мәслихатында облыс әкімі атап өткендей, туристер саны жылдан жылға артып келеді. Егер 2021 жылы облысқа 30 433 адам келсе, 2022 жылы – 32 793 [4].

Туристердің қызығушылығын арттыру және жеке кәсіпкерлер есебінен этнотуризмді дамыту мақсатында 2022 жылы Сырт Қасқабұлақ ауданында киіз үй орнатылып, тұрғындар мен туристерге ұлттық тағамдар ұсынылған. Жергілікті бюджет есебінен «Еңлік-Кебек» монументіне ағымдағы жөндеу жұмыстары жүргізілген. 2024 жылы облыс әкімдігі туризмді дамыту бағытында ауқымды жұмыстарды атқаруды жоспарлап отыр [5].

2023 жылы 5 ауылдық округке интернет тартылып, республикалық, облыстық, аудандық маңызы бар жолдар жөнделді. Мұның барлығы туристерге келуге қолайлы жағдай жасайды.

Туристік сайттардың тартымдылығын арттыру және келушілерді барынша ақпараттандыру үшін Абай ауданы әкімінің аппараты облыстағы негізгі туристік нысандарды цифрлық трансформациялау үдерісін аяқтады. Енді 2GIS қосымшасында Алакөл көлі, Барлық Арасан шипажайы, Абай Жидебай-Бөрілі мұражайы, Қоңыр-Әулие үңгірі, Қозы-Көрпеш және Баян-Сұлу ескерткіштері, Шошқалы көлі, Киелі бұлақ, Ырғызбай ата туралы толық ақпарат бар, Баянбай ата, сондай-ақ Елеке сазының тарихи қорғандары туралы ақпарат енгілгені жайлы хабарланды. Қосымшада жол инфрақұрылымын, жаяу жүргіншілер жолдарын және ауданда жұмыс істейтін кәсіпорындарды қамтитын жол және жаяу жүргіншілер жолдары көрсетілген аймақтың егжей-тегжейлі картасы берілген. Интерактивті карталар мен маршруттар ыңғайлылық пен жайлылықты қамтамасыз ете отырып, сапарыңызды жоспарлауды жеңілдетеді. Абай облысының туристік мүмкіндіктерін зерттеу барысында, облыстың негізгі тарихи-мәдени туристік ресурстарына тоқталып кетуді жөн көрдік, осы бағытта облыстың негізгі тарихи-мәдени орындарын келесі кестеден көруге болады (1-кесте).

1-кесте

Абай облысының тарихи-мәдени ескерткіштері *

№	Атауы	Тарихи-мәдени ескерткіш сипаттамасы
1	«Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық мұражай-қорығы	Мұнда Құнанбай ұрпақтарының отбасылық үйі, қазіргі Абайдың әдеби-мемориалдық мұражайы орналасқан. Ақын өмірінің соңғы 10 жылы Жидебайда өтті. Мұнда Абай 75-76 лирикалық өлеңдер, «Қара сөздер» жазып, Лермонтов пен Крыловтан аудармалар жүргізді. Мұражай-үй экспозициясы ақын өмірінің Жидебай кезеңімен таныстырады. Ерекше қорғалатын табиғи аумаққа енгізілген тарихи орындар мен ескерткіштер: Абайдың мұражай-үйі, Зере мен

		Ұлжан кесенесі, Абайдың әжесі мен анасы, Абайдың інісі Құдайбердінің бейіті, «Абай-Шәкәрім» кесенесі кешені, Еркежанның бейіті - Абайдың зайыбы, Кеңгірбай кесенесі. Оспанкөл көлі, Шәукенбай мен Ғабитхан бейіттері.
2	«Алаш арыстары – М. Әуезов» мұражай-үйі	Абайдың мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-музейінің қалалық кешеніне «Алаш арыстары – М.Әуезов» мұражай-үйі кіреді. Мұражай көрмелері төрт залда орналасқан, олар музейге келушілерді Мұхтар Әуезовтің өмірі мен шығармашылығымен, оның қоғамдық қызметімен, Алаш партиясы мен Алаш ұлттық автономиясының өкілдерімен таныстырады
3	Қасиетті жер – Қоңыр-Әулие үңгірі.	Қоңыр әулие Абай ауданындағы Шаған өзенінің оң жағалауында, Токтамыс батыр ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 18 шақырым жерде орналасқан. Абай облысы облыстық мәдениет, мұрағат және құжаттама басқармасының ақпараты бойынша, ескерткіш ежелгі түрік дәуіріне жатады (VII–VIII ғғ.). Аты аңызға айналған Қоңыр әулие үңгірі халық арасында рухани қасиетті орын ретінде қастерленеді.
4	Ф.М.Достоевский атындағы әдеби-мемориалдық мұражай	Ф.М.Достоевскийдің әдеби-мемориалдық үй-музейінің тарихы 19 ғасырдың екінші жартысында Достоевский М.Д.Исаеваға үйлену тойынан кейін пәтер жалдаған ескі ағаш үйден басталады. Заманауи ғимарат ескерткіш – кітап түрінде салынған: қабырғалардың үзілген сызығы – парақтар, ғимараттың соңы – омыртқа. 1977 жылдың қазанында мұражай кешенін құру аяқталды: оның құрамына жаңа және ескі мұражай ғимараттары және қасында орнатылған мүсінші Д.Әльбакидзенің «Ш.Уәлиханов пен Ф.Достоевский» қола ескерткіші кірді.
5	Көкбай Жаңатайұлы мұражайы тарихи-мәдени ескерткіштердің бірі ретінде.	Мешіт-медреседе Абайдың шәкірттерінің бірі Көкбай Жаңатайұлының мұражайы ашылып, өткен ғасырдың бірегей фотосуреттері мен жазба құжаттары сақталған. Мұражайдың ең басты жәдігері – Көкбайдың өз қолжазбасының түпнұсқасы. Көкбай Жаңатайұлы (1861-1925) – Абайдың дарынды шәкірттерінің бірі және өмірінің 25 жылын онымен бірге өткізген адал досы. Көкбайдың балалық шағы ауылда, ауыл молдасынан оқыған. 17 жасында Семей қаласына келіп, үш жылдық орыс мектебінде оқиды. 1901 жылы 10 қыркүйекте әскери губернатор оны Мұқырға молда етіп тағайындады. Сол жылы өз қаражатына мешіт-медресе ашып, балаларды оқытты.
6	«Қозы Көрпеш-Баян сұлу» кесенесі	Қозы-Көрпеш пен Баян сұлу мазарының кесенесі (X-XI ғғ.) Абай облысы, Аягөз ауданында, Тарлаулы ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 7 км жерде, Аягөз өзенінің оң жағалауында орналасқан. Мазар лиро-эпостық жырдың қаһармандарының есімдерімен байланысты, ол сыртқы түрінің кейбір өзгерістерімен біздің заманымызға дейін жеткен Қазақстанның ең көне ескерткіштерінің бірі.
7	Ақын Әсет Найманбаевтың мұражайы бар	Үржар ауданы, Абай ауданы, Мақаншы ауылында қазақтың атақты ақыны және композиторы, Абайдың шәкірттерінің бірі, ақын Әсет Найманбаевтың мұражайы бар. Мұражай Абайдың мемлекеттік қорық-музейінің филиалы болып табылады, көрме 1992 жылы ақынның 125 жылдығына орай ашылды

8	Ырғызбай Досқанаұлы кесенесі.	Ырғызбай ата кесенесі Шығыс Қазақстан облысының ең танымал және жұмбақ нысандарының бірі болып саналады. Бұл киелі Абай жері Түркістанмен бір қатарға қойылған. Қарапайым, ешкімге ұқсамайтын тас қорым 19 ғасырдың ортасында салынған және бірнеше рет қайта салынған. Кесене Тарбағатай ауданында, Ақсуат ауданынан солтүстік-батысқа қарай 63 шақырым жерде орналасқан.
9	Қасиетті бұлақ – Семейдің іргесіндегі бұлақ	Сүйіспеншілікпен және сеніммен сақталған, ең қатты аязда да қатпайтын, түбінде өсімдіктер қыста да жасыл болып өсетін ең таза бұлақ. Православиелік және мұсылмандар, католиктер мен еврейлер жууға және ішуге келетін көктемгі су, тіпті ең үлкен скептиктер оның емдік күшіне сенеді. Бұл нағыз киелі жер, белгілі себептермен Қазақстанның киелі картасындағы орындар тізіміне енбей қалған.

* [4] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Аймақтың тарихи-мәдени құндылықтарының маркетингтік талдауын қарастырып, бағалау жасауға болады (кесте 2).

2-кесте

Аймақтың тарихи-мәдени құндылықтарының маркетингтік мүмкіндігіне PEST-талдау*

	Іс-әрекеттер	Әсері	Жауап реакциясы
1	2	3	4
Саяси факторлар	Мемлекеттік реттеу: Мемлекет тарапынан қаржы бөліну жеткілікті емес	Нарықты сауығуы	Жаңа нарықтарға шығудың үлкен мүмкіндіктері
	Тауарлық саясатты дамыту, өндірілетін ассортиментті кеңейту, қорлық нарықты дамыту	Көршілес аудандардағы туроператорлардан сақтану	Нарыққа ену мүмкіндігі
Экономикалық факторлар	Абай облысы аудандарын дамыту. Семей қаласы және Абай ауданы	Экономикалық белсенділік нарықты дамытуға әсер етеді	Даму мүмкіндігі
	Өлке экономикасын дамыту	Туристік кәсіпорындардың қызмет көрсету саласындағы қызметін көрсетеді	Туристік сала кәсіпорындарының туризм инфрақұрылымын дамыту бойынша интеллектуалды қызметті сату
	Негізгі облыстар-серіктестер негізінде ҚР туристік нарық айналымының құрылымы (Павлодар облысы, Қытай, Ресей елдерімен шектес болған себепті және Абай тойының ЮНЕСКО көлемінде тойлануына байланысты)	Жоғары үлкен экономикалық белсенділік нарықты дамытуға әсер етеді	сыртқы-экономикалық байланыстарды дамытуға күш салады
Әлеуметтік-мәдени факторлар	Мәдени құндылықтарды сақтау, қорғау бойынша бағдарлама әзірлеу	Тез дамиды	Туристік қызметті көсетуді реттейтін нормативтік құқықтық актілерді дамытудың әлемдік тәжірибесін үйрену
	Мәдени құндылықтарды сақтау, қорғау бойынша 2024-2027 ж. бағдарламаны іске асыру	Бағдарламның орындалуына қызығушылық	Туристік қызметті дамытуға үлкен мүмкіндік
Технологиялық	IT технологиялар төлемдердің жалпы көлемдерін азайтуға мүмкіндік береді	Бағалардың азаюы	Туристік қызметті дамытуға үлкен мүмкіндік
	Интернет бойынша онлайн сатуды дамыту	Клиенттік базаның кеңуі	Туристік қызметті дамытуға үлкен мүмкіндік
	www.abai.vko.kz сайтының ресурстарын жетілдіру	Клиенттерді арттыру	Туристік қызметті дамытуға үлкен мүмкіндік

* [4] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Жалпы жоғарыда берілген кестедегі ақпаратты сараптай келе Абай ауданы 2 негізгі факторлар бойынша жоғары мүмкіндікке ие, олай болса, онда тарихи-мәдени құндылықтарды дамытуға мүмкін болады, бірақ аудан туристік жағынан әлеуеті болғанымен, оған жеткілікті деңгейде қаржылық қолдау көрсетілмейді, олай болса Абай ауданының негізгі күшті, әлсіз жақтарын келесі кестеде беруге болады.

3-кесте

Әлсіз және күшті жақтарын SWOT-талдау*

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
- өлке тарихи-мәдени мұраларға толы; - Еуразия құрлығының кіндігі; - рекреациялық туризмді дамытуға мүмкіндік бере алатын Қоңыр Әулие үңгірі; - Архат ауылында экологиялық, спелео, жаяу туризмді, альпинизмді дамыту мүмкіндігі; - тұрғылықты халықтың әлеуметтік жағдайының жақсылығы; - танымдық туризмді дамытуға мүмкіндік; - ат туризмін дамыту мүмкіндіктері	- туризм саласына назар аударылмауы; - инвестицияның құйылмауы; - географиялық жағдайына зерттеу жұмыстарының жүргізілмеуі; - білікті мамандардың жетіспеуі; - жарнамалау саясатының жоқтығы - аудан туралы мәліметтердің жоқтығы
Мүмкіндіктері	Қатерлер
- рекреациялық, экологиялық, танымдық, спелео, жаяу туризмді және альпинизмді дамыту - шет ел туристерінің келу мүмкіндігі - ірі магистральды жолдарға жақындығы; - шет елдермен шекараға жақын (Ресей, Қытай); - Абай, Мұхтар, Шәкірімнің мерей тойларының ЮНЕСКО көлемінде аталып өтуі	- мемлекет тарапынан қолдауға ие бола алмауы; - қаражаттың болмауы; - дағдарыс жағдайы; - тарихты ұмыту; - құндылықтан айырылу

* [4] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Кесте мәліметтері Абай ауданының тарихи-мәдени туризмді дамыту үшін әлеуетінің жоғары екендігін көрсетеді. Кез келген аймақ сияқты бұл аймаққа да тарихи-мәдени туризмді дамытудың негізгі міндеттері үлкен мөлшердегі инвестиция керек [6].

Бірақ тек инвестиция емес, туризмді дамыту үшін қажетті реттеуші құралдар арқылы да жұмысты бір ыңғайға келтіруге болады. Жалпы тарихи-мәдени құндылықтар елдің ұлттық көрінісі болғандықтан ол жоспарлануы керек және дамудың барлық аспектілерін – құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, тарихи-мәдени, ғылыми-білім беру, экологиялық кірістіреді, осы бағыттардың әр қайсысы өзіндік реттеуші құралы болуы керек. Осы аймақты дамыту үшін келесі 3 кестеде тарихи-мәдени туризмді дамытуды реттеуші құралдарын негізгі аймақтың туризмін дамытушы механизм ретінде ұсуына болады.

4-кесте

Тарихи-мәдени туризмді дамытуды реттеуші құралдар*

Реттеу ауданы	Реттеу құралы
Құқықтық	- аймақтағы тарихи-мәдени ресурстарды эксплуатациялау нормалары мен ережелерін реттеу; - туризм кәсіпорындарының қызметінің ережелерін, олардың аймақтағы тарихи - мәдени құндылық объектілеріне қатысты құқықтары мен міндеттерін реттеу; - аймақ бойынша Абай облысы көлемінде шетелдік және отандық туристер үшін кіру және шығу ережелерін реттеу; - Абай ауданы бойынша мораторилер мен санкцияларды бекіту; - тарихи-мәдени туризмді дамыту концепциялары мен бағдарламаларын әзірлеу;
Экономикалық	- Абай облысы, тіпті, республика көлемінде аймақтың тарихи-мәдени туризмге жеке инвестициялардың жағымды шарттарын қалыптастыру; - тікелей мемлекеттік инвестициялар құю;

	- жеңілдік несиелеу; - жеңілдетілген салық салу; - сыртқы саудалық жеңілдіктер; - аудандағы бағалар мен тарифтерді реттеу; - сақтандыру жұмыстарын жетілдіру
Ұйымдастырушылық	- ұлттық және аймақтық деңгейде тарихи-мәдени туризм индустриясын реттейтін жүйе әзірлеу және қалыптастыру; - елдің және аймақтың имиджін қалыптастыру бойынша іс-шаралар әзірлеу және іске асыру; - реттеуші субъектілердің: тарихи-мәдени туризм индустриясы кәсіпорындары мен қоғамдық туристік қоғам арасындағы өзара кенестік және келісімдік жүйесін әзірлеу және іске асыру; - елдің және оның аймақтарының арасындағы тарихи-мәдени туристік өнімді жылжытудың іс-шараларын әзірлеу және іске асыру; - тарихи-мәдени туризм саласында халықаралық байланыстарды орнату мен қолдау; - тарихи-мәдени туристік ресурстардың жағдайын бақылаудың жүйесін әзірлеу мен қалыптастыру.
Әлеуметтік	- жұмыс орындарын құру үшін субсидия бөлу; - жеке тұлға әлеуетінің дамуына инвестициялар құю; - туристер құқықтары мен қызығушылықтарын қорғау
Ғылыми-білім беру	- орта және жоғары білім беру жүйесінде кадрларды дайындауды ұйымдастыру мен қаржыландыру; - аймақ көлемінде тарихи-мәдени туризм саласында ғылыми зерттеулерді қаржыландыру; - халықаралық және ішкі тағылымнамаларды ұйымдастыру - Абай, Мұхтар, Шәкірім атындағы сыйлықтар, ғылыми жобалар ұйымдастыру
Мәдени	- аймақтағы барлық тарихи ескерткіштерді сақтау мен реставрациялау; - аймақ аумағында үнемі мәдени фестивальдар өткізу; - танымал гастрольдік шығармалық коллективтерді тарту; - аймақ құндылығының қайта қалпына келуі мен дамуы бойынша зерттеу шараларын жүргізу; - мәдениет мекемелерінің, шығармашыл коллективтердің қызметін қолдау
Экологиялық	- табиғатты қорғау іс-шараларын әзірлеу мен өткізу; - табиғи ресурстарға келген зияндарын есептеу мен оларды қалпына келтіру; - табиғи қорғайтын, зиянсыз технологиялар өндірісінің қызметін ендіруді ынталандыру

* [5] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Сонымен, кесте мәліметтері бойынша Абай аймағында тарихи-мәдени реттеу механизмін қолдану арқылы туризмді бір жүйеге келтіру керек деген ой тұжырымдауға болады.

Осы ұсыныстарды орындау үшін әрине арнаулы экономикалық қолдау керек, соның ішінде мәдени туризм саласына сұранысты арттыру бойынша жобаларға шет елдік инвестицияны тарту керек [7,8].

Қорытынды. Бүгінгі күні мәдени туризмді дамыту үшін тарихи ескерткіштер, инфрақұрылымды жаңғырту және жөндеу мақсатында ішкі резервтерді іздестіру қажет, олардың үлестері, несиелері, инвесторлар тарту арқылы туризм, соның ішінде қалалық ортаны дамыту мақсатында тарихи аймақ аясында арнайы мәдени туристік туристік қор құру басты орында қарастырылады. Мәдени туризм Қазақстанның тартымдылығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, индустрияның одан әрі дамуы туризм индустриясы үшін бәсекеге қабілетті инфрақұрылымды құруға, жаңа ұлттық туристік өнімдерді қалыптастыруға, олардың халықаралық және ішкі нарықтарда жылжуға бағытталатын болады [9].

Абай облысында туризм бағытын жандандыру жұмыстарына басымдық беріп, аймақтық имидж қалыптастыру және маркетинг жұмыстарын жүргізу ісін қолға алатын кез келді. Абай облысының тікелей киелі жерлер және тарихи-мәдени, этнографиялық туризм мекені ретінде дамып келе жатқан туристік өңірі екені анықталды. Бұл, бір жағынан туристік-рекреациялық қызметтерде

Абай облысы тұрғындары мен шетел азаматтарының қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етсе, екінші жағынан, табыстың өсуі, жаңа жұмыс орындардың пайда болуы, тұрғындардың денсаулығын жақсарту, мәдени-тарихи және табиғи мұраның тиімді қолданылуы мен сақталуы сияқты мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына зор үлесін қосады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Issakov, Y., Imanbekova, B., Beisembinova, A., Moldgaliyeva, A., Abisheva, Z., Ussenov, N., & Dávid, L. Study of the effectiveness of tourism and local lore activities of geography teachers in Kazakhstan // *GeoJournal of Tourism and Geosites.*–2023.-№ 48. - P. 741–750.- URL: <https://doi.org/10.30892/gtg.482spl08-1074>
2. Жакупов А.А. Өлкетану: оқу құралы. – Алматы: «Лантар Трейд» баспасы, 2021.- 105 б.
3. Имангулова Т.В., Прокофьева М.А. Развитие этнического туризма в Казахстане // *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований.* -2016.–№8-3.–С.451-455. -URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10056> (дата обращения: 09.01.2024).
4. Рустемова С.М., Жакупов А.А. Абайская область: туризм как драйвер развития региона // *Publisher.agency: Proceedings of the 5th International Scientific Conference «Theoretical Hypotheses and Empirical results»* (December 14-15, 2023). Oslo, Norway, 2023. P 171-175.
5. Об утверждении Государственной программы развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.adilet.zan.kz/> (дата обращения: 10.01.2024)
6. Любичанковский, А.В. Географический и культурологический подходы к дифференциации объектов культурного наследия. // *Вестник Оренбургского государственного университета.* – 2019 - № 6. С. 17–24.
7. Шығыс Қазақстан облысының туризм және сыртқы байланыстар басқармасы (дата обращения 07.06.2022), URL: <http://tourism-vs.vko.gov.kz/>
8. Абай облысы әкімдігінің ресми сайты., (дата обращения 14.04.2023), URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/abay?lang=kk>
9. Шаяхметова Л.М. Анализ современного состояния индустрии туризма в Восточном Казахстане. // *Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің хабаршысы.*- 2019. -№ 3 (43). - С 81-84.

REFERENCES

1. Issakov, Y., Imanbekova, B., Beisembinova, A., Moldgaliyeva, A., Abisheva, Z., Ussenov, N., & Dávid, L. Study of the effectiveness of tourism and local lore activities of geography teachers in Kazakhstan // *GeoJournal of Tourism and Geosites.* -2023.-№ 48.- P. 741–750. URL: <https://doi.org/10.30892/gtg.482spl08-1074>.
2. Jakupov A.A. Ölketanu: oqu qūraly [Local studies: textbook] (Lantar Treid, Almaty, 2021, 105 p.) [in Kazakhstan].
3. Imangulova T.V., Prokof'eva M.A. Razvitie jetnicheskogo turizma v Kazahstane [Development of ethnic tourism in Kazakhstan]// *Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij.* – 2016. – № 8-3. – С. 451-455. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10056> (accessed 09.01.2024) [in Russian].
4. Rustemova S.M., Zhakupov A.A. Abajskaja oblast': turizm kak drajver razvitija regiona [Aby region: tourism as a driver of regional development] *Publisher.agency: Proceedings of the 5th International Scientific Conference «Theoretical Hypotheses and Empirical results»* (December 14- 15, 2023). Oslo, Norway, 2023. P 171-175 [in Russian] .
5. Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitija turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2019-2025 gody [On approval of the State Program for the development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025] [Jelektronnyj resurs]. - URL: <http://www.adilet.zan.kz/> (accessed: 10.01.2024) [in Russian].
6. Ljubichankovskij. A.V. Geograficheskij i kul'turologicheskij podhody k differenciacii ob#ektov kul'turnogo nasledija [Geographical and cultural approaches to the differentiation of cultural heritage sites]. // *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta.* – 2019 - № 6. –S. 17–24 [in Russian].

7. Şyğys Qazaqstan oblysynyñ turizm jäne syrtqy bailanystar basqarmasy [Department of tourism and foreign relations of East Kazakhstan region] (accessed 07.06.2022) Available at: <http://tourism-vs.vko.gov.kz>. [in Kazakhstan].

8. Abai oblysy äkimdigiñiñ resmi saity [The official website of Abay region akimat] (accessed 14.04.2023)

Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/abay?lang=kk> [in Kazakhstan].

9. Shajahmetova L.M. Analiz sovremennogo sostojanija industrii turizma v Vostochnom Kazahstane [Analysis of the current state of the tourism industry in Eastern Kazakhstan]. Bulletin of the Kazakh Innovative Humanities and Law University No. 3 (43), 2019. – S. 81-84 [in Russian].

Рустемова С.М., Жакупов А.А., Тлеубаева А.Т., Байгабулова Г.К.

ПУТИ И ПРЕДПОСЫЛКИ ПОВЫШЕНИЯ ТЕМПОВ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА ЧЕРЕЗ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ ТУРИЗМ

Аннотация

Исследование посвящено анализу предложений по использованию историко-культурного потенциала Абайского региона как фактора развития туризма и его совершенствованию. В ходе исследования был проведен обзор научной литературы по Абайскому региону и проведен анализ памятников истории и культуры края. Это позволяет выявить основные аспекты, формирующие и способствующие развитию историко-культурного туризма на данной территории.

Результаты исследования подтверждают значимость социально-экономических и других факторов в становлении и развитии историко-культурного туризма в рассматриваемом регионе.

Индустрия туризма является частью экономики страны, определяющей социально-экономическое развитие страны на основе использования историко-культурных ресурсов. На сегодняшний день в Казахстане проводится масштабная работа по стратегии развития туризма и совершенствования туристского бизнеса. Устойчивое и социальное развитие туризма является актуальным на протяжении всего исторического развития Республики Казахстан.

В статье исследуются историко-культурное наследие, памятники и культурные ценности региона, рассматривается их роль в развитии туризма в регионе. Результаты исследования помогут предсказать будущее развитие историко-культурного туризма и позволят оценить экономический вклад региона. Применение в исследовании методов SWOT, PEST-анализа и сравнительного анализа позволило выявить перспективные аспекты развития туризма в Абайской области.

Rustemova. S., Zhakupov A., Tleubaeva A., Baygabulova G.

WAYS AND PREREQUISITES FOR INCREASING THE PACE OF TOURISM DEVELOPMENT THROUGH HISTORICAL AND CULTURAL TOURISM

Annotation

The study is devoted to the analysis of proposals for the use of the historical and cultural potential of the Abai region as a factor in the development of tourism and its improvement. In the course of the study, a review of the scientific literature on the Abai region was conducted and an analysis of the historical and cultural monuments of the region was carried out. This allows us to identify the main aspects that shape and contribute to the development of historical and cultural tourism in this area.

The results of the study confirm the importance of socio-economic and other factors in the formation and development of historical and cultural tourism in the region under consideration.

The tourism industry is part of the country's economy, which determines the socio-economic development of the country based on the use of historical and cultural resources. To date, large-scale work is being carried out in Kazakhstan on the strategy of tourism development and improvement of the tourism business. Sustainable and social development of tourism is relevant throughout the historical development of the Republic of Kazakhstan.

The article examines the historical and cultural heritage, monuments and cultural values of the region, examines their role in the development of tourism in the region. The results of the study will help predict the future development of historical and cultural tourism and will allow us to assess the economic contribution of the region. The use of SWOT, PEST analysis and comparative analysis methods in the study made it possible to identify promising aspects of tourism development in the Abai region